

Fenologie 2009

Het dertigste jaar!

Dankzij de grote deelname worden in het dertigste jaar fenologie diverse mijlpalen gehaald. Na een echte winterperiode veroorzaken steeds warmere maanden opnieuw veel vroege aankomsten.



Vooraf het effect van de extreem warme maand april is goed zichtbaar. Bij de eerste datum neemt over de laatste 12 jaar het aantal vroege soorten opvallend toe.

Het weer

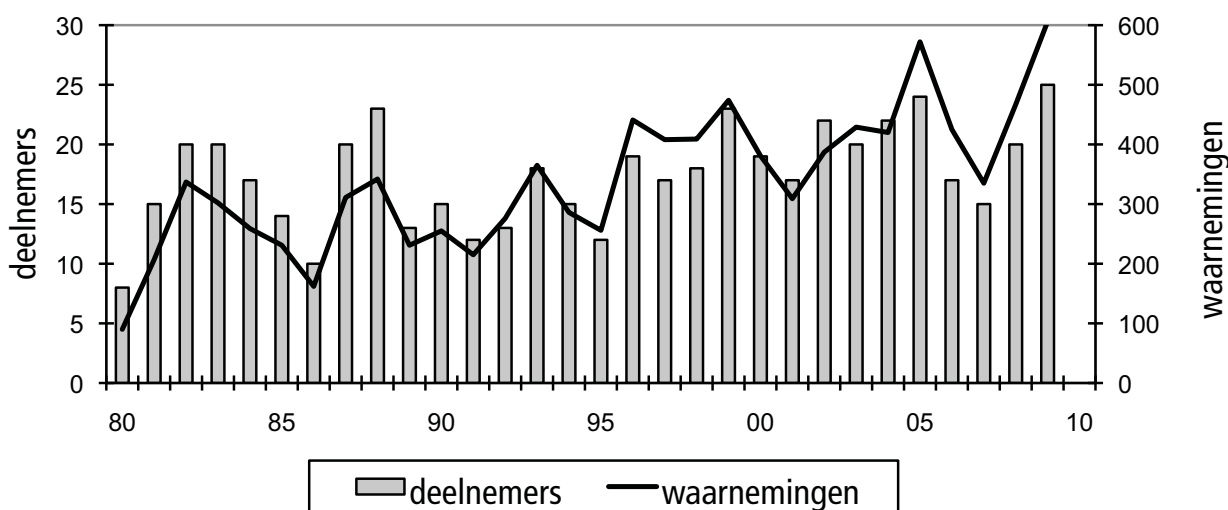
Algemeen: 2009 begint koud en wordt warmer tot extreem warm naarmate het seizoen vordert (bron: KNMI, De Bildt). Voor het eerst hadden we

weer een echt winterse periode eind december-half januari. Toch valt de winter 08/09 onder de normale winters volgens het koudegetal. In het voorjaar valt vooral april op door de absurd hoge temperatuur.

Januari was de koudste in tien jaar, zeer zonnig en droog. De eerste decade vroom het 's nachts meest matig tot streng en er viel een sneeuwlaagje. Daarna werd het wisselvallig en meestal iets warmer dan normaal.

Februari was somber met een vrijwel normale

temperatuur en normale hoeveelheid neerslag. Maart was vrij zacht, zonnig en aan de droge kant. Begin en eind van de maand waren wisselvallig, het midden kende rustig weer, maar er was geen periode met echt lekker voorjaarsweer. April was uitzonderlijk zacht, zeer zonnig en vrij droog. Alleen april 2007 was zachter sinds het begin van de metingen in 1706! Mei was warm, zonnig en vrij nat, maar de



Figuur 1: Aantal deelnemers en waarnemingen per jaar.

verschillen waren landelijk groot; in het westen en noorden zeer nat en in het zuidoosten droog. Net als april lag de temperatuur alle dagen op of boven normaal, maar zonder opvallende periode.

Aantallen

Jubileumjaren hebben altijd iets extra en dit dertigste fenologiejaar vormt daarop geen uitzondering. Het aantal ingezonden lijsten van 25 is een nieuw maximum, één meer dan het topjaar 2005. Daarnaast is het totaal aantal waarnemingen van 606 maar liefst 34 hoger dan het record uit datzelfde jaar.

Maar er zijn nog meer mijlpalen gepasseerd: In de dertig jaar hebben precies 100 verschillende leden tenminste één keer een lijst ingestuurd! Vermoedelijk is er geen enkel onderzoek in de werkgroep waaraan zoveel leden hebben deelgenomen. Het totaal aantal waarnemingen is met 10.188 een magische grens gepasseerd. Ook het totaal aantal lijsten is met 523 een grens voorbij.

De lijsten waren flink gevuld dit jaar, want het gemiddelde is het op één na hoogste uit de dertig jaar. Echter 43 waarnemingen vielen af door dubbelmeldingen (6 stuks), winterwaarnemingen (2x Witgat) en 38 waarnemingen lagen na de datumgrens.

Bij zoveel waarnemingen bereiken veel soorten natuurlijk ook een hoog individueel aantal. De helft van de soorten zit op een nieuw maximum of op een evenaring van het oude! Opvallend hierbij is het hoge aantal van Wespindief (net als vorig jaar), Blauwborst (12, na 3 jaar met maar 6 waarnemingen) en Paap (8, de afgelopen jaren 3-4). Erg opmerkelijk is ook de serie van de Rietzanger. Tot en met 2005 kwam gemiddeld 1,5 waarneming per jaar binnen, in de jaren erna respectievelijk 4, 3, 3, en nu 8!

Toch delen niet alle soorten mee in de gegevensstroom dit jaar. Van de Boomvalk zijn zelfs minder data dan de laatste jaren en de Zwarte Ruiter weet niet meer te bereiken dan een trieste twee waarnemingen! Bij de Grauwe Vliegenvanger gebeurt iets heel vreemds; meer dan de helft van de waarnemingen ligt na de datumgrens! Hierdoor blijft een schamel viertal gegevens over die ook nog laat vallen. Waren ze zo laat dit jaar...?

Eerste waarnemingen

Al lijkt door de koude periode aan het begin van het jaar (met daardoor een late eerste Scholtekster) het warme patroon van de afgelopen jaren doorbroken te worden, de steeds zachtere maanden erna zorgen opnieuw voor erg veel

vroege eerste waarnemingen. Net als vorig jaar valt bij eenderde van de soorten de eerste vóór de standaarddeviatie uit de periode 1980-97.

Twee soorten tekenen een nieuwe vroegste datum aan, allebei vrij fors zelfs. Bovendien haalden beide vorig jaar ook al een nieuw 'persoonlijk record'! De Rietzanger arriveert in 2009 maar liefst nóg 12 dagen vroeger dan vorig jaar en ook de volgende vier datums liggen vóór de eerste van alle voorgaande jaren!!! De zingende Zwartkop op 26 februari reageert waarschijnlijk op de oplopende temperaturen, maar verder lijkt het toch meer op een rare uitschieter. De eerstvolgende is vijf weken later, precies op het langjarig gemiddelde. Maar ja, de zang is het criterium... Ook bij andere soorten zijn er opmerkelijk veel erg vroege waarnemingen. Dit geldt vooral voor Nachtegaal, Sprinkhaanzanger, en Fluiter, die allemaal de tweede datum uit de dertig jaar scoren! Daarnaast hebben Zomertortel en Kleine Karekiet de derde datum en Wespendif en Kleine Plevier hun vierde over alle dertig fenologiejaren. (zie ook de tabel bij meridianen)

De enige soort met een late eerste waarneming is de Scholekster. Alleen in 1983 was de eerste nog 3 dagen later.

Eerste datum van de VWG-site

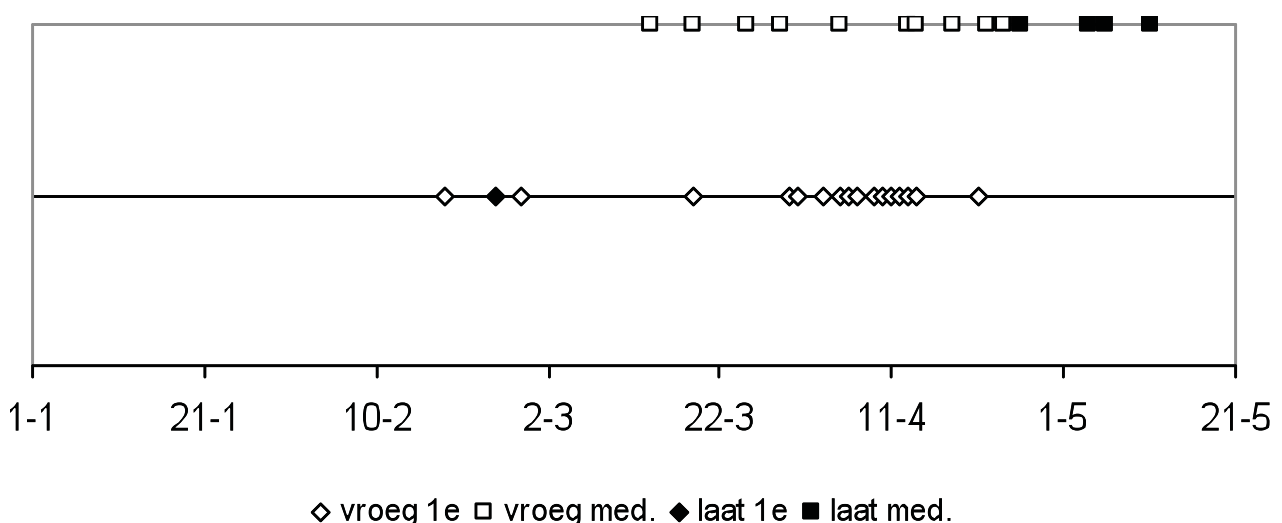
Op de VWG-site staan dit jaar niet zo veel soorten met een vroegere eerste datum, namelijk maar 9 van de 45. Het gaat daar toch om veel meer waarnemers, zeker nu het onderdeel is van waarneming.nl en dus 'het hele land meekijkt'. Blijkbaar sturen alle fanatieke site-waarnemers dit jaar ook een fenologielijst in (houden zo!).

De vroege soorten op de site zijn dit jaar wel écht vroeger, meestal een week of meer. De Tapuit van 23 maart is zelfs drie dagen eerder dan 'onze' vroegste datum in dertig jaar.

Mediane datum

Dankzij het fraaie voorjaarsweer hebben een dertiental soorten een vroege mediane datum. Vier soorten scoren zelfs de vroegste mediaan sinds 1980; Kleine Plevier, Tureluur, Rietzanger en Grasmus.

In de totale serie waarnemingen van de 30 jaar zit dit jaar bij acht soorten een erg vroege reeks. Er staan opvallend veel waarnemingen uit 2009 bij. Als je naar de vroegste 12 datums per soort over de dertig jaar kijkt. Huiszwaluw, Nachtegaal, Sprinkhaanzanger en Fluiter hebben vier waarnemingen uit 2009 bij de vroegste twaalf, Kleine Plevier en Kleine Karekiet zelfs vijf en de Grasmus spant de kroon met zeven keer het jaar 2009 bij de vroegste twaalf waarnemingen.



Figuur 3: Timing van vroege en late soorten.

In tegenstelling tot het beeld bij de eerste waarnemingen zien we bij de medianen een groter aantal late soorten, namelijk vijf. Het gaat om Wespandief (ondanks twee vroege data), Boomvalk (weinig waarnemingen), Oeverloper (ondanks juist veel gegevens), Tapuit en Wielewaal. Voor drie hiervan, namelijk Wespandief, Oeverloper en Wielewaal, is het zelfs de laatste mediaan in dertig jaar! Ze hebben twee dingen overeenkomstig; ze arriveren allemaal aan het eind van het seizoen en het gaat om lange-afstandstrekking uit Afrika. (zie ook hierna onder 'invloed van het weer').

Invloed van het weer

Als je de ligging bekijkt van de vroege en late aankomsten in figuur 4, dan valt de clustering van de vroege datums direct op, maar ook die van de late medianen.

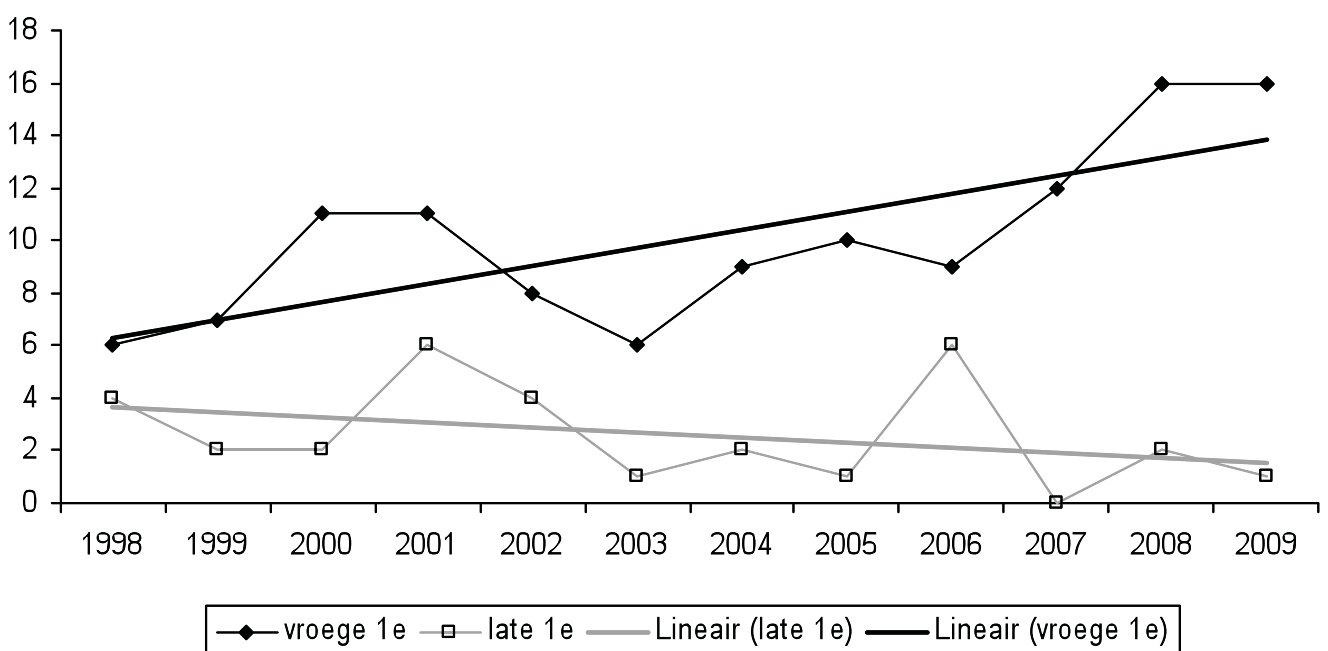
Dat het weer in de loop van het jaar steeds beter werd, met als knaller die extreme aprilmaand, is goed in de figuur terug te zien. Van half maart tot in de tweede helft van april is het echt dringen geblazen!

Meer verbazing wekken de late medianen eind april en in mei. Met een volgens het KNMI 'warme en zonnige mei' lijkt er in onze regio geen reden waarom deze groep soorten zo laat moet aankomen. Mogelijk hebben meer zuidelijk problemen tijdens de trek een rol gespeeld?

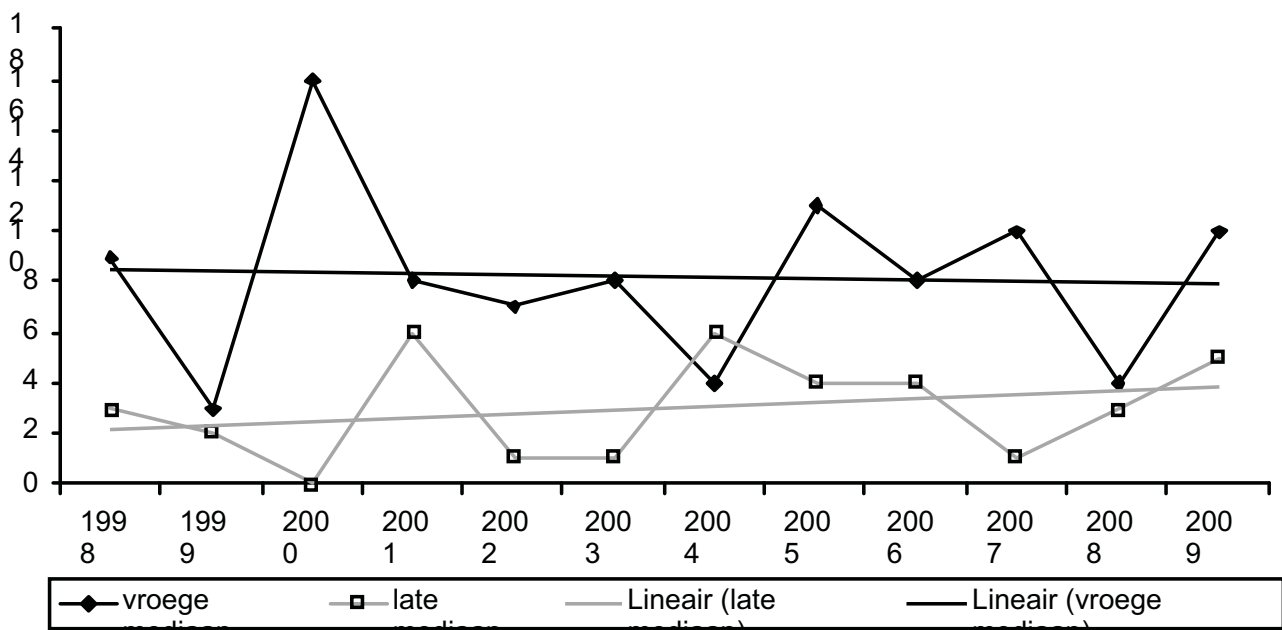
Trend sinds 1997

Sinds het fenologierapport over 1980-97 is jaarlijks berekend welke soorten vroeger of later arriveerden dan normaal. Vroeg of laat betekent in dit geval een eerste of mediane datum buiten de standaarddeviatie over het gemiddelde van 1980-97. Sinds 1997 hebben we veel opvallend warme maanden en seizoenen gehad. Alle recente discussies over de 'klimaatverandering' maken nieuwsgierig of hiervan iets in onze gegevens is terug te vinden. Om te bekijken of het gevoel van 'al die vroege jaren' eigenlijk klopt is de trend van het aantal vroege en late soorten bekeken.

In figuur 4 en 5 vallen twee dingen meteen op:
 * vrijwel altijd zijn er duidelijk meer vroege dan late soorten (dat 'vroeg gevoel' klopt dus wel)
 * alleen de vroege eerste waarnemingen vertonen een duidelijk stijgende tendens, de andere



Figuur 4: aantal vroege en late eerste waarnemingen per jaar (onveranderd)



Figuur 5: aantal vroegse en late eerste medianen per jaar.

drie zijn stabiel over de afgelopen 12 jaar! Wat zou hiervan de reden kunnen zijn? Op grond van ons onderzoek is daarvan waarschijnlijk niet veel met zekerheid over te zeggen. Doordat we de gegevens niet systematisch verzamelen, kunnen diverse factoren de uitkomsten beïnvloeden; fanatiek jagen op de vroegste waarneming; niet vermelden van een wat late datum; welke waarnemers doen mee; de invloed van internet waardoor je tegenwoordig eerder ziet wat een ander heeft gezien etc. Toch is het niet logisch dat dit over zo'n lange periode anders zou zijn dan de eerste jaren. Het blijft dus opvallend. Zouden vooral de vroegse beesten, de lefgozers, sterker reageren op de veranderende voorjaars-temperaturen? Het gezegde 'één zwaluw maakt nog geen zomer' klopt dan nog steeds, toch?

De inzenders

Een record aantal lijsten met een bijna-record aan gegevens. Vier mensen vermelden 40 soorten of meer. Opnieuw is Arjan Hell de topper, dit jaar mist hij maar één van de 45 soorten! Dick van Dorp en Vincent de Boer volgen met 41, op de voet gevolgd door Erik de Waard met 40. Maar ook de vele andere deelnemers dragen flink bij

aan het totaalbeeld.

Dit jaar heeft Arjan Hell van negen soorten de eerste waarneming, Erik Lam zit er net één onder. Edwin Evers en Norbert Kwint scoren zes eerstelingen.

Alle inzenders op een rij, achter hun naam het aantal soorten waarvan de vroegste waarneming werd gescoord:

Abel Gyimesi; Arjan Hell (9); Bob Coenen (1); Cor de Vaan (1); Dick van Dorp (3); Edwin Evers (6); Erik Abma; Erik Lam (8); Erik de Waard; Frank Wagenaar (3); Greta van Hoorn (4); Hans Quaden (2); Henk Ruissen; Henk Tamerius; Jos van de Leijgraaf (1); Jos Pilzecker; Louis de Breet; Maarten Hageman; Jan Schoppers (2); Marguerite Sweers (1); Norbert Kwint (6); Norbert Lucassen (4); Roy Verhoef (2); Ruud Reddingius; Vincent de Boer (2). Iedereen bedankt!

Tweeduizendentien

Na het uitwerken van het dertigste jaar fenologie blijft er iets kriebelen. Er ligt zoveel materiaal dat het interessant wordt om periodes met elkaar te gaan vergelijken. Wat zijn de werkelijke veranderingen over de jaar tachtig, negentig en de

Soort	'80-'08	'80-'97		2009			
	eerste datum	gem. eerste	gem. mediaan	eerste	mediaan	n	site
Zomertaling	27-feb	24-mrt	4-apr	14-mrt (2x)	25-mrt V	14 ±	14-mrt
Wespendief	28-mrt	23-apr	2-mei	8-apr V	11-mei L	8 ±	6-mei
Boomvalk	2-mrt	11-apr	26-apr	25-apr	4-mei L	6 -	17-apr "
Scholekster	(1-1)	24-jan	1-mrt	24-feb L	2-mrt	17 ±	
Kleine Plevier	5-mrt	25-mrt	13-apr	13-mrt	21-mrt V	12	14-mrt
Grutto	27-jan	18-feb	6-mrt	22-feb	11-mrt	17 +	22-feb
Zwarte Ruiter	2-feb	4-apr	21-apr	13-apr		2	
Tureluur	26-jan	9-mrt	22-mrt	1-mrt	14-mrt V	18 +	
Groenpootruiter	23-mrt	15-apr	24-apr	12-apr	22-apr	11	28-mrt "
Witgatje	9-feb	4-mrt	30-mrt	17-feb V	31-mrt	13 ±	
Bosruiter	7-apr	26-apr	4-mei	15-apr		4	16-apr
Oeverloper	14-mrt	11-apr	22-apr	11-apr	6-mei L	12 +	16-apr
Visdief	24-mrt	15-apr	24-apr	11-apr (2x)	20-apr	16 ±	11-apr
Zwarte Stern	3-apr	24-apr	30-apr	11-apr V	30-apr	12 ±	11-apr
Zomertortel	19-mrt	23-apr	4-mei	5-apr V	1-mei	6	25-apr
Koekoek	29-mrt	17-apr	26-apr	17-apr	26-apr	19 +	11-apr "
Gierzwaluw	3-apr	20-apr	29-apr	18-apr	27-apr	20 +	10-apr "
Boerenzwaluw	16-mrt	27-mrt	8-apr	18-mrt (2x)V	28-mrt V	21 +	17-mrt
Huiszwaluw	28-mrt	14-apr	23-apr	2-apr V	13-apr V	15 +	1-apr
Oeverzwaluw	20-mrt	11-apr	23-apr	29-mrt V	18-apr	15 ±	29-mrt
Boompieper	3-mrt	22-mrt	8-apr	18-mrt	5-apr	16 ±	22-mrt
Gele Kwikstaart	23-feb	28-mrt	15-apr	17-mrt	10-apr	19 ±	27-apr
Tapuit	26-mrt	6-apr	19-apr	3-apr	26-apr L	10	23-mrt "
Blauwborst	17-mrt	26-mrt	10-apr	29-mrt	8-apr	13 ±	22-mrt "
Roodborsttapuit	14-feb	10-mrt	25-mrt	8-mrt (2x)	17-mrt	14	
Paapje	14-mrt	19-apr	29-apr	30-mrt V	1-mei	9 ±	19-apr
Gekraagde Roodst.	24-mrt	7-apr	21-apr	10-apr	19-apr	15 ±	2-apr "
Zwarte Roodstaart	26-jan	17-mrt	1-apr	14-mrt	2-apr	19 ±	21-mrt
Nachtegaal	15-apr	24-apr	1-mei	11-apr V	24-apr V	10 +	11-apr
Sprinkhaanzanger	9-apr	20-apr	25-apr	11-apr V	27-apr	11 ±	13-apr
Rietzanger	16-apr	24-apr	26-apr	4-apr V	14-apr V	8 ±	12-apr
Bosrietzanger	15-apr	27-apr	9-mei	20-apr V	12-mei	14 ±	25-apr
Kleine Karekiet	5-apr	30-apr	9-mei	10-apr	27-apr V	18 ±	10-apr
Grote Karekiet	10-apr	27-apr	9-mei	5-mei	11-mei	8 ±	5-mei
Spotvogel	14-apr	2-mei	14-mei	6-mei	17-mei	10 +	26-apr "
Zwartkop	18-mrt	30-mrt	12-apr	26-feb V	5-apr V	23 ±	26-feb
Tuinfluter	28-mrt	14-apr	28-apr	17-apr (2x)	1-mei	13+	22-apr
Grasmus	8-apr	20-apr	29-apr	10-apr V	14-apr V	19 ±	8-apr
Braamsluiper	19-mrt	12-apr	25-apr	3-apr	18-apr V	19 ±	6-apr
Fitis	1-mrt	26-mrt	7-apr	27-mrt	5-apr	20	27-mrt
Tjiftjaf	9-feb	8-mrt	19-mrt	12-mrt	16-mrt	21	12-mrt
Fluiter	5-apr	21-apr	29-apr	10-apr V	22-apr V	11 ±	10-apr
Grauwe Vliegenv.	1-apr	26-apr	4-mei	4-mei *		4 *	22-apr "
Bonte Vliegenv.	25-mrt	15-apr	25-apr	5-apr V	20-apr V	14 +	6-apr
Wielewaal	24-apr	4-mei	10-mei	4-mei	20-mei L	5 ±	20-mei

laatste tien jaar? Zijn er verschillen tussen korte en lange afstandstrekkingen? Past het bijvoorbeeld in de verwachte patronen uit *A Climatic Atlas of European Breeding Birds*? Kortom, er ligt een brok werk te wachten! We moeten met een paar mensen maar eens gaan brainstormen over de mogelijkheden.

Aan de enthousiaste deelname dit jaar te zien moeten we maar gewoon doorgaan. Per slot leveren langlopende onderzoeken vaak waardevolle uitkomsten op.

Jos Pilzecker
jospilzecker@hetnet.nl

Literatuur

Huntley B., R.E. Green, Y.C. Collingham & S.G. Willis
2008. *A Climatic Atlas of European Breeding Birds*
ISBN: 978-84-96553-14-9

Ria Heemskerk, Arend van Dijk & Chris van Turnhout
2009. Effect klimaatverandering op algemene broedvogels? *SOVON-Nieuws* 22(2009) nr 4. 14-15



Tabel 2: Fenologie 2009

gem. eerste	= gemiddelde eerste datum
gem. med.	= gemiddelde mediane datum
mediaan	= mediane datum, de datum waarop 50% van de gegevens binnen is
N	= aantal waarnemingen
site	= vroegste waarneming op de VWG-site
<i>6-mrt</i> "	= op site vroegere datum dan op de lijsten
<i>6-mrt V</i> of <i>6-mrt L</i>	= opvallend vroege resp. late datum (buiten de standaarddeviatie)
12+ of 12-	= opvallend hoog resp. laag aantal
<u><i>6-mrt V</i></u> of <u><i>6-mrt L</i></u> of 12+	= nieuw 'record'
12-mrt*	= zie tekst